

Esterl, Arnica

A gyermeknek mese kell

Bruno Bettelheim pszichológus, mesekutató 25 évvel ezelőtt adta könyve címéül a fenti felkiáltást. A könyv mellett, hogy értékes olvasmány, egyben figyelmeztetés is a szülők és nevelők számára, hogy foglalkozzanak a mesékkel, nyíljanak meg jelentésük és titkaik előtt, figyeljék meg és ismerjék fel, hogyan hatnak a mesék a gyerekekre.

Napjainkra a mesék a piacra kerültek, sok pénzt lehet velük keresni. Fel kell azonban tennünk a kérdést, hogy tisztán lássuk: ebben a globális piacosodási „játékban” mi történik a mesék lényegével. Megőrződik-e értékük, lelki-szellemi lényegük, megmarad-e varázserejük, vagy megfosztják őket mindezekről, miközben a szó szoros értelmében vásárra viszik, jutányosan kapható áruvá degradálják őket?

A mese - mint minden műalkotás - sokrétű, gazdag, mély értelmű. Jelentései alapos vizsgálódással is csak lassanként, fokozatosan tárulnak fel. A mesék elvarázsolnak. Követek a gyerekeknek úgy kínálnak megoldásokat, hogy azok kimondatlanok maradnak. A fantázián múlik, hogy a mese tartalmait a befogadó hogyan vonatkoztatja magára. Így válhatnak a mesék a gyerekek szabadságát megtartva a megismerésben és tájékozódásban életsegítségé. A mesék a helyzeteket leegyszerűsítik, alakjaik világosan megrajzoltak. Típusokat alkotnak, polarizálnak: a személyek vagy jók vagy gonoszak, olyan egyértelműséggel, ahogy a valóságban nem fordul elő, bár ez a gyerekek számára még nem felismerhető és átlátható.

Felnővekedvén szerzik meg azt a képességet, hogy összetett helyzetek összefüggéseit, azokban az emberi viszonyokat át tudják tekinteni. Így az iskoláskorig terjedő első években nincs szükségük kétértelműségre, karikírozásra, csakis tiszta viszonyokra. Az ilyenfajta egyszerűséget és tisztaságot igénylik, ez köti őket teljes szimpátiával a hőshöz, akikkel átélnek minden veszélyt, fáradságot, bonyodalmat, miközben teljes bizonyosságban vannak afelől, hogy végül minden jóra fordul. Hogy ez a valóságban természetesen nem mindig így van, azt a felnővekvő gyermek idővel egyre erősebben éli és ismeri meg. De ezzel a fájdalmas folyamattal nagyobb belső biztonsággal és erővel küzd meg, ha kisgyermek korában már megélte és bensőjébe emelte, hogy jó a gyengék mellett kiállni, helyes dolog nem naplopóként végigcsalni az életet, le tud győzni az ember sárkányokat és óriásokat is, és a fele királyságot és hozzá a szép királylányt a kicsi, a gyenge és a buta is elnyerheti, ha bátorság van a szívében és igaz úton jár.

A mesék morális történetek, melyek esélyt adnak a gyerekeknek, hogy önazonosságukat kialakítsák. A mesefigurák által szimpátiaerőik a jók iránt éppúgy alakulnak, mint antipátia-tartásuk a rosszak iránt.

Sok gyerek manapság egyáltalán nem találkozik mesékkel, vagy olyan értelmüket vesztett verziók jutnak el hozzájuk, melyek a profánig leegyszerűsödtek, szépségüktől megfosztották őket, és legtöbbször karikatúra-formát öltöttek. De hogy a karikatúrát megértjük, ismernünk kell az eredetét, az ősképet. A karikatúra csak ebből tudja a viccet, a csattanót

kibontani. Ha a sorrend felborul, a karikatúra lesz az eredeti, ezáltal a valóságra vetett pillantás „elállítódik”.

A gyerekeknek tehát nincs szükségük karikatúrára, ők először az eredetit, az embert, a világot akarják, azt is kell megismerniük, hogy később megérthessék. Felnőttként csak az tud értelmesen és felelősségteljesen gondolkodni és cselekedni, aki önmagát ismeri és érti.

A legtöbb film- és TV-feldolgozásban a mesék az üres szórakoztatás szintjére süllyednek. Ebben a folyamatban sajnos még olyanok is részt vesznek, mint maga a mainzi Olvasás Alapítvány, amely reklámozza a „Simsala Grimm” mesekampányt, egy olyan rajzfilm-sorozatot, amelyet több mint 30 országban vetítenek (többek közt Magyarországon is – a ford. megj.), és amelyben a Grimm-mesék a felismerhetetlenségig eltorzultak, a kecskegidákról szóló mesében pl. a farkas vegetáriánus lesz.

A mese magjából, eredeti erejéből semmi nem marad – csak a „címke”. Súlyosbítják a helyzetet és felerősítik a romboló folyamatot az esetenként az óvónőknek adott „metodikai” tanácsok, amelyek hatására a gyerekek még távolabb kerülnek az eredeti mesétől – és annak hatásától. Az, amit a gyerekek így találva kapnak, már nem érdemli meg a mese nevet.

Mégis, a gyermeknek mese kell! – és a felnőtteknek sem ártana...

(Peter Lang bevezetője)

„Egyszer volt, hol nem volt...”

Így kezdődnek a mesék, ezzel a kedves, biztonságot adó mondattal. Vajon mitől ilyen varázslatosak ezek a szavak? Miért érintenek meg bennünket akkor is, ha rég elvesztettük a kapcsolatunkat a mesék világával, sőt lehet, hogy szkeptikusan, lehet, hogy elutasítóan tekintünk vissza rá? Nem könnyű válaszolni erre a kérdésre. Sokféle érzést hívhat elő ez az „egyszer volt...”. De mindnek az az élmény az alapja, mellyel megtapasztaltuk, hogy ez a mondat ígéret, annak a régi, gyermekként megélt világnak a visszhangja, melyet – felnövekedvén, az élet „realitásába” érkezve – el kellett hagynunk.

Pillantsunk most vissza a „volt egyszer...” képeire, egy-egy mesére! Az alakok, nevek, leírások, kalandok felidézik korai emlékeinket, és összekötnek bennünket a mai gyermekekkel. Jancsi és Juliska, Hófehérke, Csipkerózsika, Piroska, Galambbegy és Kopciherci ismerősként olyan biztonságot sugároznak, mintha valamikor régen együtt laktunk, éltünk, szenvedtünk volna. Alig van még olyan történet, amelyet világszerte annyiszor újra és újramesélnének, mint ezek a makacsul gyermekmesének nevezett történetek.

A mesék felnőtteknek is szólnak

A modern mesekutatás már hosszú ideje tudja, hogy a meséket régen felnőttek mesélték felnőtteknek. A hallgatók akkoriban éppolyan spontaneitással és odaadással éltek ebben a képi világban, mint ma a gyerekek. Ha körülnézünk, a keleti és déli országokban még felleljük azt a szokást, hogy a felnőttek körében ismert mesék és történetek az emberek közt cserélődnek. De egy ideje a nyugati világban is terjed és újra örömet szerez a szabad mesemondás.

Ez a hagyomány, az elbeszélés művészete vezet bennünket vissza évszázadokkal és évezredekkel ezelőttre az időben, amikor a kimondott szó hatott, amikor az értelem-teli történeteket még nem jegyezték fel, mert nem tudták vagy nem állt módjukban.

Alig tudjuk elképzelni a könyvnyomtatás, a sokszorosítás és reprodukció korában, hogy akkoriban az emberek csak arról értesülhettek, csak azt tudták, amit közvetlenül szóban adtak tudtukra. A művészet és a művészeti alkotások megtekintése ritka dolog volt a világban. Szobrok a templomokban, képek, becses miniatúrák a Bibliában voltak. Ezeket újra és újra megnézték az emberek, és a hozzájuk tartozó történeteket, az esti körben elmondott meséket is újra meg újra meghallgatták.

Milyen régiek a mesék?

Erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Az általunk ismert népek írásos formában ránk maradt legrégebbi meséi, a Gilgames-eposz, a két testvér Aszup és Bata történetét elbeszélő egyiptomi hieroglifák, Ámor és Psziché története, a Biblia történetei és a történetek összecsengése azt mutatja, hogy ezek olyan írások, melyek szóbeli változata a lejegyzés előtt már hosszú idővel szóhagyományban terjedt. Születésről és halálról, szerelemről és szenvedésről, bátorságról és kétkedésről, felnőtté válásról és tévelygésekről szólnak ezek a mesék, mindarról, ami a törzs, a nép és az egyes ember életében fontos megtanulni, megismerni való. A mítoszok és mesék azok a történetek, amelyek képeiben az ember a saját és az egész emberiség sorsát a legmélyebb tartalommal élte meg, és még ma is így élheti meg.

Sokkal később, az ember „olvasó korában” jegyezték fel és gyűjtötték össze célzatosan és tudatosan a meséket és mondákat, melyek így váltak irodalomká. Gyermekeink még az „olvasás előtti kort” élik. Vannak-e nekünk, felnőtteknek a felolvasáskor ugyanolyan intenzív érzelmeink, mint a gyermekeinknek, vagy mint régi kor mesehallgató embereinek?

Mesélsz nekem?

Melyik kisgyerek ne kérdezte volna ezt, amikor a játékból, a mindennapokból kivált és a felnőttet kereste?

És a felnőttnek van-e ideje, ereje és mindenekelőtt képessége a mesélésre? Ez esetben nem a gyerekek kedves időtöltéséről van szó, hanem a lelki táplálék iránti olyan elemi igényről, mint amilyen erős szükséglet a test helyes táplálása.

Az anyákat, apákat, nagyszülőket, nevelőket, tanárokat, de még a nagyobb testvéreket is megszólítja ez a feladat. Mesélhetnek fejből, képeskönyvből, mesélhetnek képekről, felolvashatják, vagy még jobb, ha kívülről mondják el a meséket. Nagyobb gyerekeknek folytatásokban könyvet is felolvashatunk.

Ezek az élmények nagyon fontosak a gyerekek belső fejlődése számára. Annál a gyereknél, aki azt kérdezi: mesélsz nekem? – eredendően nem is a történet, még kevésbé egy bizonyos történet a fontos. A gyerekek a felnőtt közelségét és odaforulását keresik, azt szeretnék, hogy a felnőtt elfogadja és magához emelje őket. Ilyenkor még gyakran csúszik a hüvelykujjuk a szájukba, ölbe ülnek, kíváncsiak az

átkarolást, „csupa fül” lesznek. És aztán, ha már néhány történetet hallott és átélt, hamarosan kéri a saját kedvenc meséjét vagy történetét.

Mit tanulnak a gyerekek a mesehallgatáskor?

Soha életében nem tanul többet az ember, mint első életéveiben. A gyerek maga a tanulás, vagyis egész lényével veszi fel magába a világot, és formálja vele a szerveit és azokat a képességeit, amelyeket később maga, önállóan tud uralni, hogy életét alakítsa. Mozgásban, járásban, játszásban tanulja a kisgyerek magát a világ törvényeibe helyezni, egyensúlyt gyakorol, érzékeit működteti, ugyanakkor belső szerveit erősíti, differenciálja.

Az ujjacskák ügyessége nemcsak külső képességeket követel, hanem például a nyelvre és a képzeletre is kihat. Minden, ami a gyerek környezetében játszódik, jelentőséggel bír, mert a gyerek legnagyobb tanulási ereje, az utánzás által mélyen bevésődik a test és a lélek alakulásába.

Ha egy kisgyerek belemerül egy történetbe, vagy kedvesen elmondott versbe, egy dalba, ugyanolyan intenzitással mozog belső világában, mint azelőtt a játékban, és fejleszti azokat a szerveit, melyekre lelki életében van szüksége: bizalmát a jó erejében, bátorságot, szomorúságot, félelmet, csodálkozást, a gyönyörűség örömét, fantáziát és moralitást, emberek és dolgok mértékét, ítélő- és megfigyelő-képességet. Ezek mellé az odaadás képessége nő ki az odafigyelni, hallgatni tudásból, és mindenekelőtt a képekben élni tudás, olyan képeken keresztül, amelyeket a nyelv hív elő.

Miért éppen mesék?

Ezért kell komolyan vennünk gyermekeink vágyát a mesék iránt. Éppen a gyerekek által tanulhatjuk meg, milyen valóságos még mindig a mesék birodalma, milyen érthetően foglalja magába az emberek életét. A gyerekek nem csodálkoznak, ha olyan meséket mesélnek vagy olvasnak nekik, amelyeket a felnőttek (már) nem tudnak megmagyarázni. Ha azt mondjuk: Egyszer volt..., a gyerekek nem kérdezik meg: mikor volt igazából? Ami a mesében van, „itt és most”, és „mindig” történik. A kis figyelők és hallgatók a mese szövegével fáradság nélkül merülnek le egy messzi, a születésük előtti időbe és világba, amely minden meséléssel újra teremődik. Nagyra nyílt szemükön látjuk, hogyan „tanulnak járni” a mese alakjai. Egy kisfiú, aki csukott szemmel ült a körben, arra a kérdésre, hogy „mit csinálsz tulajdonképpen?” azt válaszolta: „Meséld csak tovább! Egyre színesebb lesz!” Ebből a felkiáltásból megtudhatjuk, hogy milyen erősen hatnak a szavak, milyen képteremtő erejük van. A mesék világában az élet világát, mint egy nagy látképet tárjuk a gyerekek elé. Mert a mesék mindig időszerűek. Az erdő, melyen keresztül olyan gyakran kell a mesékben vándorolni, az otthontól való elválás szándékát vagy kényszerét, mint tapasztalatot jeleníti meg. Piroska, Jancsi és Juliska, Hófehérke egyedülletükben elsőként az erdőre találnak rá. Rejtélyes és bizonytalan, hogy mi várja őket, és csak a jó befejezés felé világosodik ki a sötét. Ekkor magukra találnak, megtalálják saját biztonságukat.

Más mesékben a kereső és harcoló hősök állatokkal találkoznak, méhekkal, halakkal, kacsákkal, sassal, rókával, melyek segítséget, vagy kíméletet kérnek.

Az együttérzés, amellyel segítenek rajtuk, megnyitja az ember számára az utat a természetben lévő erők felé. Amikor szükség van rájuk, például a hangyák jelen vannak, gyöngyöket és kölesszemeket keresnek a mohában, a halak és kacsák elsüllyedt kincseket hoznak fel a víz mélyéről, a róka ismeri a szükséges, a bajt kikerülő utakat és fortélyokat. Csak ilyen segítséggel érhető el a vágyott boldogság.

Aztán titokzatos segítők, a bölcs öregasszony, vagy a kis emberke a csüggedt lánynak vagy fiúnak fazekat ad, amely magától főz, terülj-asztalkámat, bűvös sapkát, vagy hajót, amely vízen és szárazon egyaránt tud menni. Megmutatják a hősöknek, hogy soha nincsenek egyedül, sok rejtett erő szunnyad a világban és önmagukban egyaránt.

Mifelénk is vannak boszorkányok?

A mesétől felzaklatva felteszik a gyerekek ezt a kérdést. És a felnőtt, akihez szólnak, meg kell hogy találja a választ. Nem térhetünk ki egy homályos célzással: „Dehogy, felénk nincsenek, csak Meseországban!” Mert a gyerekek nemcsak külső fülükkel hallanak, a fejükön lévővel. Ahogy már mondtuk: a gyerek maga „csupa” fül: szívvel-lélekkel hallgat. A mesét igaznak veszi. Együtt sír a sírókkal, együtt nevet a vidám mesehősökkel. Fél, amikor Jancsi és Juliska egyedül marad az erdőben, és táncol a kiskecskékkal a kút körül, amikor a farkas vízbe fullad. Örül, amikor Hamupipókéét feleségül veszi a herceg, és reméli, hogy a pásztorfiú elnyeri a vágyott menyasszonyát és a fele királyságot.

Tudunk-e mi, felnőttek még így figyelni? Érezzük-e a szelet, amely a libapásztorlány kalapját elragadja, szánkban van-e az élet vize, amely az öreg királyt meggyógyítja? Átérezzük-e a bánatot és magányosságot, amikor a pásztorlányka a bánatát a vaskályhába panaszolja? Borzongunk-e, amikor a hatalmas szellem előbújik a palackból?

Emlékezzünk csak vissza a nagymama vagy nagypapa régi meséire, a mesélő hangjára, a titokzatos éjszakai félelmekre, de azokra az időkre is, amikor a legizgalmasabb meséket mi magunk olvastuk zseblámpával a takaró alatt!

Csak ha újra beleéljük magunkat ebbe a régi mesevilágba, akkor jövünk rá, hogy a boszorkányon kívül varázslónő és boszorkánymester, tündér, szürke emberke, vagy segítőkész öreg is van. A világ titkai és varázserői többféle alakban jelennek meg. Válaszolhatunk hát a gyerekek kérdésére: „Boszorkányok és tündérek nem járnak az utcán, sárkány meg farkas nem fekszik az ágy alatt. De valahányszor mesét mondunk, eljönnek hozzánk Meseországból. Hallgasd csak!”

Kegyetlenek-e a mesék?

Ez a néhány példa mutatja, milyen színesek és sokoldalúak a mesék. De ne ítéljünk gyorsan a jó és gonosz, vagy az egészséges világ és kegyetlenség dolgában. Emlékezzünk vissza: régen olyan odaadással, gondolat vesztve tudtunk rájuk figyelni! De most, hogy gyerekeket gondozni és nevelni szeretnénk, hirtelen „meglepnek” bennünket a pedagógiai felelősség gondolatai. És hajlamosak vagyunk rá, hogy az olyan erős érzelmeket, mint a gyermeküket kirakó szülők árulása, a

félelem a sötét erdőben, a rettegés, amikor egy fél ember leesik a kéményen, elhárítsuk, mert kegyetlennek vagy károsnak érezzük őket.

Hát akkor mit mesélünk?

Mégsem kegyetlenek a mesék? A boszorkányt a kemencébe lehet vetni? Mit jelent az, hogy a farkas hasát felvágják? Ha pontosan odafigyelünk, észrevesszük, hogy a gyerekek, ha egy mesét hirtelen elutasítanak, gyakran épp azt a félelmet és nyugtalanságot érzik, amelyet a felnőttek a mesélésük el akartak kerülni, és öntudatlanul mégis éppen belevitték a mesébe. Az anya feszültsége, amikor a gonosz farkas megjelenik, a félelem a naptól, amely megeszi a kisgyerekeket, jobban megbénítja a kicsiket, mint a szöveg tartalma. A legtöbb Grimm-mese szövege nem díszíti fel a kegyetlenségeket. A mi képzeletünk fűzi, részletezi hozzá a felnőtt élet tapasztalatai alapján ezeket az érzéseket. A mi képzeletünkben folyik a vér, amikor Kopciherci kettétépi magát. A gyerekek nem látnak vért, ha a mese nem mondja azt ki, (és nem mutatunk képet!) hanem felszabadultan örülnek annak, hogy Kopciherci neve kiderült, és nem lesz övé, nem viheti el a királyné gyermekét. Alig tudják kívánni, hogy a valódi név elhangozzék, hogy együtt mondhassák. Éppígy tudják a gyerekek azt is, hogy a farkas nem harap és rág, hanem „elnyel”, felfal, és hogy mohóságában a kiskecskéket meg Piroskát egészben lenyeli. A mesék végén levő képek, amikor a boszorkány elhamvad/elizzik, vagy a mostohaanya-királyné izzó papucsban táncol, nem büntetésként jelennek meg, mint ahogyan mi önkényesen gondolnánk. Ezek az előző meseképek konzekvenciái, szó szerint vett következményei. Tehát a mesehősök tetteinek egyenes folytatása: A fiatal élet iránti lángoló irigysége végül saját magát emészti el. Ezt a gyerekek nem tudják. De megkönnyebbülnek, amikor végre eltűnik a fenyegető veszély, és a sötétségből, a farkas hasából itt van a szabadulás.

Hogyan meséljünk?

Mégis sokaknak nehezebbé esik ilyen szövegeket elmondani. Gyakran azt gondoljuk: „Nem tudom elmesélni, felolvasni, csak megijeszteném vele a gyereket.” Talán meg kellene próbálnunk egy kicsit gyerekek lenni, amikor mesélünk. Inkább a bennünket hallgató gyerek örömeiben, aggodásában, feszültségében és szabadító nevetésében osztozzunk! Semmiképpen ne dramatizálva, interpretációval megterhelve, de ne is személytelenül meséljünk, hanem könnyeden szárnyalva, mint a patak, amikor a kövek egyenetlenségein siklik, úgy próbáljuk a szavak csengését, a képek megteremtődését engedni. Nem olyan nehéz ez, mint gondoljuk. Ha mi, felnőttek nyitottan, „csupa fül”-ként vagyunk abban, amit mesélünk, a történet maga ragad tovább bennünket. Akkor a sötét képek következetes folyamatként jönnek elő, a vélt kegyetlenségek az őket megillető helyre kerülnek a történetben. Az árnyék mellett élesebb a fény, a patak fekete kövei fölött megcsillan a víz. A gyerekek nem élnek bánat nélkül, mélyen ható érzelmek nélkül. Megvanak saját mélyen rejlő félelmeik és konfliktusaik, amiket gyakran csak sejtünk, és amelyek a mese jóra fordulása feletti örömmel oldódhatnak csak fel.

A mese mindig válaszol

Mit mondanak a mesék nekünk, felnőtteknek, ha vizsgálni kezdjük őket? Sokan a mesét elmúlt idők, a múlt szociális élete ábrázolásának tekintik. Tanulhatunk belőlük, megtudhatjuk, hogyan dolgoztak az emberek régen, hogyan ettek, szerettek, szenvedtek, ünnepeltek, harcoltak. A mesékben követhetjük a népek régi szokásait és erkölcsét. Az ember vágyik a mesealakokkal a szociális szükség enyhítésére, reméli, hogy Kétszemke enni kap, és a libapásztorlányról kiderül, hogy ő az igazi királylány és a menyasszony. Felfedezzük, hogy milyen érthetően ábrázolják a mesék azoknak az időknek a kultúráját. Mert a mesék értelme évszázadokon keresztül megőrződik, de képeik mindig a mesélés jelenének mindennapi életéből öltöznek. Így lesz a kardokból idővel puska, így változnak meg idővel az ábrázolt kézművességek és foglalkozások, a ruházat, az ételek értékelése. A ravasz róka más országokban okos nyúl, vagy furfangos törpebak, a boszorkányok és ördögfajzatok lehetnek trollok és dzsinnek.

Észrevevesszük eközben, hogy ugyanazok a motívumok merülnek fel világszerte, hogy aztán az egyes népek, a magukévá alakítsák őket. A föld minden táján mesélik az emberek, hogy hogyan lett a tűz, miért van a hold az égen. Ezek a mondák és mítoszok semmiképpen sem tekinthetők a magyarázatra tett ügyetlen kísérletnek. Mivel a régi időkben az emberek a természethez közelebb voltak, mint a maiak, csak csodálhatjuk, milyen élénken ábrázolták a világ és az élet keletkezését.

És mi van azokkal az alakokkal, amelyek külsőleg nem láthatók? Hol vannak a sárkányok, a beszélő állatok, repülő lovak, az arany- vagy kristálypalota? Hol találjuk a hatyúvá változott lányokat, vagy más elvarázsolt hercegeket és hercegnőket? Ők sem egy elavult babona „maradványai”?

A mesekutatók itt a tekintetet a lélek képeire irányítják, amelyek a mesében tárulnak fel számunkra. Ha komolyan vesszük magunkat és belső életünket, megtaláljuk az ábrázolt képekben a fenyegetéseket, a fáradságot, vándorlást, mint az egyéni sors tükröződéseit. És a váratlan segítők rányitják a szemünket a saját életünk konfliktusaira.

Az érzés: „igen, ez velem is így van”, elindítója lehet egy új út választásának, és egy mesealakkal kézen fogva lehet belső megoldásokat és szabadulást keresni. Éppen a mese szemlélésének gazdagsága mutatja meg, milyen differenciált tud lenni az élet. Egy mesekutató fejezte ezt ki egyszer így: Akárhogy kérdezi az ember a mesét, az mindig válaszol.

Mi lehet a meséből?

A mesék képteremtő ereje nemcsak a gyerekek számára jelent izgalmat. Sok művésznek kívánsága, hogy élményeit és érzéseit illusztrációként vagy bábjátékként fejezze ki. Ha ezekben a munkákban elmélyedünk, a mese képzeletvilágának, mélységeinek és jelentési lehetőségeinek új dimenzióit fedezhetjük fel. Ennek révén képeskönyvek, játékok és más ábrázolások vég nélküli sokasága keletkezett. Nehéz a választás közöttük, ha azt gondoljuk, hogy a gyerekeknek ábrákra, „leképezésre” van szükségük ahhoz, hogy a meséket jobban megértsék. Mindenestre nem feltétlenül erről van szó. Még ha a gyerekek nem is tudják elmondani,

vagy leírni, hogyan is néznek ki mesefiguráik, azok mégis ott élnek a lelkükben, és nagyon sajátos karakterük, kifejeződésük van. Nincs mégoly természetű kép, olyan kifinomultan eljátszott hangjáték, gazdagon kiállított játékfilm, amely pótolni tudná azt, amit a gyerek saját maga átél.

Egyszer egy nagymama az unokájának éppen a Piroska és a farkast olvasta föl. Hirtelen megjelent a mama, és a következő szavakkal szakította félbe a mesét: Most van a Piroska a tévében, látnod kell, hogy tudjad, hogy néz ki! De a film csak szétrombolta a szavak teremtette világot, amelyben a nagymama és az unoka akkor elmerült. Ez az anya nem értette meg, milyen fontos a gyereke számára, hogy saját fantáziáját fejlessze. Ezt tudva sem kell semmibe vennünk a komoly kísérleteket, amelyek meséket képeken, hangszalagon, filmekben jelenítenek meg. De bármelyik utat válasszuk is, arra kell törekednünk, hogy a gyermek számára sajátjává váló, mély lelki tartalmat, ne pedig közhelyes, elcsépelet fikciót adjunk.

Ha a meséket eltorzítják...

Amikor a meséket már eleve dajkamesének, hazugságnak, bolondos fantáziálásnak, vagy olcsó reklámhordozónak tekintik, akkor keletkeznek a szócsavarások, a felzaklató hangokkal és zajokkal teli hangjátékok, karikatúrák, értelemromboló rövidítések egészen a szándékosan borzalmat keltő ábrázolásokig, a szóval és képpel ijesztő filmekben.

Ekkor már senki nincs tekintettel a gyerekek saját belső képeire és élményeire. Még nevezhetnek is a tréfákon, a furcsa ficamokon, a rikácsoláson. De a felnőttek fantáziája mértékadó lett. Ez azt jelenti, hogy csak a felnőttek által megszabott szórakoztatási érték a mérvadó: éles, hangos, trükkös és vicces legyen az ábrázolás.

Írónia és szarkazmus formálja a tartalmat, amely az esetek nagy részében elidegenítődik, hogy érdekes legyen. Így aztán Hamupipőke meséjét egerek játsszák el. A bölcs segítők állatias-ravasz okoskodók, mindentudók, a farkas pedig dicséretet kap, mert vegetáriánus lett. Miért kínáljuk a gyerekeknek ezt a beállítást? Mit akarunk nekik ilyen karikírozott, teljesen nevelésellenes módon adni?

Ráadásul még arról is megfeledezünk, hogy a felnőttek csak olyan karikatúrákat érthetnek meg, amelyről feltételezik, hogy a gyerekek az eredeti meseszöveget ismerik. Karikatúra csak akkor jöhet létre, ha ismerős az, amit eltorzít. A mesék nyilvánvalóan nem maradhatnak meg olyannak, amilyenek. Nem maradhatnak élni valók és szeretni valók sem. Minden gyermeki lélekrezdülést kikapcsol az ilyenfajta feldolgozás, megakadályozza az érzések bármilyen differenciálódását, végül megöli őket. A sok túl gyors mozgás, a hangok, folyamatok, benyomások teljesen azonosak maradnak minden egyes ismétlésnél, még akkor is, ha pl. CD-játékokon ún. interakcióról van szó. A néző gyerekek passzívak, csak azt kapcsolhatják, amit a felnőttek előre beprogramoztak. Itt az értelmetlenség okozta teljes anarchia uralkodik.

Létrejött tehát a marketingstratégiák mesepiacja és a gyereklélek manipulációjának küzdőtere. Ezt a piacot a felnőtteknek nagyon komolyan kellene venniük. Ha nem mindegy nekik a rájuk bízott gyerekek érzelmi fejlődése, az említett kri-

tériumok alapján kell mesét választaniuk. A mélységesen rossz, csak a gyors nyereséget célba vevő tömegárut határozottan el kell utasítanunk.

Egy mese - példa (gyakorlat)

Merüljünk egyszer mi magunk bele egy mesébe! Kérdezzük meg magunktól: Mit is hallunk éppen? Mi történik a mesében? Milyen képben jelenik ez meg? Milyen hangban? Milyen szagú? Ekkor a képek átengedik mindazt a lényegét, ami mögöttük van. Példaként Grimm ismert meséjét, a Holle anyót választjuk.

Felejtjük el most morális ítéleteinket, a dolgok jóra és rosszra, fehérre és fekete szétválasztását, ami elhomályosítja a történetre vetett pillantásunkat! Inkább próbáljuk érezni kezünkön a hamut, a nehéz vizesvödröt, a tűz forróságát, a fazekak tisztítását. Csodálkozunk a különös munkahelyen: a rokka a kútnál van, ahol a falu asszonyai minden nap megjelennek vízért. A szorgos lány mindig az élet sűrűjében dolgozik. Míg az orsó a kezéből ki nem ugrik, nem botlik el. Ekkor azonban új szakasz kezdődik.

Amikor a lány a kútba ugrik, majd öntudatra ébred, egy gyönyörű réten fekszik, ahol süt a nap és rengeteg a virág. De máris könnyedén tovaröppenünk ettől a képtől: már a kemencét és az almát látjuk ugyanezen a réten. Tovább sietünk, (éppúgy, mint a lusta lány) és elfelejtjük, vagy átsiklunk azon, ami a képekben és a képek között történik. Ilyen szép, friss rét csak egyszer van egy évben. Csak tavasszal illatoznak a virágok ilyen gazdagon. Egy lépés azonban – és a pompa eltűnik! Amit láttunk – a legtisztább tavasz az áttetsző ég alatt. Innen csak akkor szabad továbbmennünk, ha mindezt saját bőrünkön éreztük. És az idő is velünk vándorol.

Mert a kemence egész más környezetben áll, biztosan nem a virágos réten.

Kisült a kenyér. Lisztből dagasztották, a lisztet érett gabonából őrölték. A nap melegít, a kemence is meleget oszt. Felhevültnek érezzük magunkat, mint a legmelegebb nyárban. Látjuk, hogyan bánik a lány ezzel a meleggel, tudja, mikor és hogyan kell a munkát elvégezni. Most már valóban lépésről lépésre kell továbbhaladnunk. Ne a fejünkkel következtessünk a jövőre!

Az almánál a fű levágva, a gyümölcsök ragyognak a sötét ágakon, az első sárga levelek hullanak. A levegő hűvös. Ősz van, az alma megérett. A lányka betakarítja. Megint egy munka, amit tud, és szó nélkül elvégez.

Megkérdeztük már: kinek dolgozik a lány? Nem eszik sem a kenyérből, sem az almából. Másoknak készíti el. Most az a fontos, hogy a munkát el tudja végezni!

Végül a megélteket és megtanultakat elviszi a kis házba. Holle anyó látja a munkáját. Ott tudja meg a lány, hogy a téli hónap melegen be kell takarnia a földet azért, hogy a tavasz majd felébredhessen. A házikó nem fent van, a felhők között, ahogyan ábrázolni szokták. A föld mélyéből jön Holle anyó melengető tudása. Amit a lány a dunyhából kiráz fel a magasba, csak ott változik át tiszta hókristályokká. Újra meg újra arra mutat a szöveg, hogy az út letről vezet fölfelé.

Így éljük meg az évkör szépségét és jelentését, amely egyúttal az életút is, és minden egyes napban, a reggel-dél-este sorában is tükröződik. A napnak ezt a rendjét uralja és teszi bensővé a szorgos lány a kemény munka által.

Hajlamosak vagyunk arra, hogy kis konyhai cselédlány, a hamupipőke munkáját piszkos munkának tekintsük. Olyannak látjuk őt, aki a hamuban nyúlkal, és

ezzel a gondolattal a lusták véleményéhez csatlakozunk. A mese azonban egyszerű képekkel elmondja, milyen fontos volt – és még ma is az –, hogy a tűz soha ne aludjon ki, mert őrzése volt a „hamulánykák” feladata. Mikorra a tűz az éjszákára letakart parázsból már feléledt, a fazék a friss vízzel fölötte melegedett, mikor az élet alapjai, a tűz és a víz munkára vannak fogva és értelmünkbe vonva, akkor kel fel a lusta anya és lusta lánya. Átaludták a munkát.

Érezzük már, milyen fáradságos a fonás délután a kútnál! Nem gyapjú, hanem len siklik a lány ujjai között, és hasít vérző sebet. Hamupipőke – a tűzőrző cseléd-lány – végigdolgozza és végigszenvedi a napot. Ezért arathat a kút alatti világban. Végül aztán új képességeivel gazdagodva igyekszik haza és megosztja gazdagságát másokkal is.

Vizsgáljuk meg most ismét a jó és rossz, a kegyetlenség kérdését!

Ha a mesét, mint az emberi lélek képét vesszük, a jó és a rossz az egyes ember alaperőit jeleníti meg. Mi magunk vagyunk a szorgalmas és a lusta egyszerre. A mese segít, hogy meglássuk és legyőzzük lelkünk sötét oldalát. Az arany úgy ragyog, mint a lélek fénye, a szurok a tompaság, amely a nehézségekhez vezet.

Ez az állapot nem megváltoztathatatlan. Sok olyan mese van, amelyben a szeretet legyőzi és megváltja a csúfat, a gonoszt.

Megértik ezt a gyerekek?

Hogy a gyerekek megélik-e ugyanezt? – felesleges kérdés. Megérzik a fáradozásunkat, amellyel a mesét befogadjuk, és megnyílunk egy objektív képi világ számára. Hiba lenne erről beszélni velük, mert minden gyerek úgy tükrözi ezt a világot, ahogyan az rá hasonlít. Esély és feladat a felnőttek számára, hogy megismerjék a képi világ sajátosságait. Ha ez bennünk magunkban tudatosul, valamennyiünk számára kincs bukkan elő. Megajándékozhatjuk a gyerekeket a mesékben olyan képek bőségével, amelyek nincsenek készen, hanem változhatnak, velük együtt nőhetnek fel.

Mert a mesék olyan elevenek, mint az élet, olyan régiek, mint az öregek, olyan ifjak, mint a gyerekek, olyan kegyetlenek, mint saját esztelenségeink, és olyan bölcssek, mint az igazság, amit keresünk. Aki valóban meg akarja érteni őket, merenie kell elhagyni korábbi álláspontját, hagynia kell magát elragadni a mese által.

Mit adunk még a gyerekeinknek?

Új évszázadunk kezdetén a horizonton csupa baljós jelet látnak azok a szülők, akik gyermekük jövőjén gondolkodnak. Az óvodákba és iskolákba beszivárognak a társadalomnak olyan kérdései, amelyek a gyermek-létet a jövőben új megvilágításba helyezik. Gondot okoz a gyerekek képzése a jövő információs társadalmának követelményei szerint, bennünk van az aggodalom a munkalehetőségek miatt, a félelem a szociális lecsúszástól a győztesek és vesztesek kegyetlen konkurenciaharcában, a rettegés az öregkor létbizonytalanságától. A dicsért vagy kínált megoldások azt mutatják, hogyan kell a gyereket célirányosan képezni, úgy, hogy ezáltal teljesen meg vannak fosztva még a szórakozásukban, játékukban is a gyermeki fantázia és valóságos kreativitás minden lehetőségétől.

Azt gondolja a szülő, hogy a legjobbat teszi, mikor felkészíti a gyermekét az „életre”: a média, a számítógépek, gépek kezelését, amely a felnőttek világát mind jobban meghatározza, minél korábban, lehetőleg már az óvodában meg kell tanulni, be kell gyakorolni. Minden gyereknek saját PC, minden diáknak internet: az ország jövőjéért felelős oktatáspolitikusok álma. És ahol nincs pénz az iskolák tanáira, szolgálatkészen megjelenik a gazdasági élet: hiszen óriási piac nyílik itt meg! Végre korszerűen lesznek berendezve az óvodák és iskolák!

Az elgondolások mögött álló gondolkodási minta a gyereket alapvetően olyan felnőttnek tekinti, aki még nincs jól beprogramozva.

Tudjuk-e, mi történik közben a gyerekekkel? Vajon hová lesznek saját vágyaik és kívánságaik...?

Fordította: Szigeti Zsuzsa

(A Tanulmány magyar fordítása a Fordulópont 2005/4-es számában jelent meg.)